

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені І. ФРАНКА

На правах рукопису

ДУЛЬНЄВА
Наталія Валентинівна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТЕОРЕТИЧНОГО ТА ПРАКТИЧНОГО
В ІСТОРІЇ (У ПРОБЛЕМАТИЦІ ЇЇ ЗМІСТУ
І МЕТОДОЛОГІЇ)

Спеціальність 09.00.03 — соціальна філософія та
філософія історії

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

ЛЬВІВ — 1997

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00754072 (P)

Робота виконана на кафедрі філософії філософського факультету Львівського державного університету ім. І.Франка

Науковий керівник - доктор філософських наук, професор
В.П.Лисий

Офіційні опоненти - доктор філософських наук, професор
В.С.Мовчан
кандидат філософських наук, доцент
В.Г.Костенко

Провідна організація - Інститут українознавства ім.
І.Крип'якевича НАН України

Захист відбудеться " 18 " червня 1997 р. о 15.30 год. на засіданні Спеціалізованої Вченої Ради К.04.04.13 у Львівському державному університеті ім. І.Франка (290002, м.Львів, вул. Університетська, 1, ауд. № 301).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Львівського державного університету (м.Львів, вул. Драгоманова, 5).

Автореферат розіслано " _____ " _____ 1997 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради
кандидат філософських наук

А.Т.Печипорук

Аб. 37. 873

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕМИ

Актуальність теми дослідження. Серед усіх перипетій сучасної науки, можливо, найскладнішими виглядають проблеми, споріднені з історією, її методологією, її правом на істину та зв'язком з філософським способом мислення. Це явище залишається животрепетним стільки часу, скільки воно існує, однак за останні роки воно набуло рис якогось невіршального екзистенціального протиріччя. Невизначеність в окресленні самої історичної теорії, перебільшення чи применшення її місця в історичній практиці та політиці, абстрагування від світових методологічних розробок на користь національної чи соціальної ідеї або ж розгубленість серед величезного обсягу цих розробок, характерні не тільки для нашого бурхливого часу, але, очевидно, і будь-якого перехідного історичного періоду. Однак кожний такий період, навіть дуже тривалий, не є вічним, і зруйнований динамічний стереотип світопогляду мусить замінитися іншим.

Ось чому проблема взаємозв'язку історичної теорії та історичної практики приречена на актуальність. Саме через категорії теорії і практики ми можемо вийти на сучасний науковий рівень розуміння історії, одночасно залишаючись собою.

Аналіз теоретичного і практичного аспекту історії передбачає окрім того зв'язок з іншими проблемами, що хвилюють сьогоденний світ, особливо проблемами моральними, що пов'язують гуманітарні науки в цілому і гуманістичні цінності. Людство, вочевидь, завжди буде роздиратися болем і сумнівами, вирішуючи їх, і кожне таке вирішення одночасно залишиться і питанням. Напевно, це доля кожного філософського вирішення,

(Р. Арн. Д. Вільямс. Х. Пейпер). Однак у 19-й році життя...

ЛНБ ім. Б. Грінченка
АН України

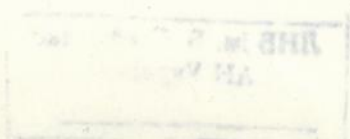
яке отримує свій сенс через особисте і суб'єктивне, але тим самим і всезагальне.

Предметом дослідження обрано процес становлення історичних теорій на різних етапах розвитку філософії та вплив їх на історичну практику.

Стан наукового дослідження теми. Проблема взаємовпливу історичного опису та дійсності існувала ще на ранніх стадіях виникнення історичної свідомості. Однак у категоріях теорії і практики вона принципово постала у філософській традиції марксизму радянського періоду, що спиралася на визначення цих категорій Гегелем та перенесення їх класиками марксизму зі сфери логічних абстракцій у діалектичні закономірності природи і суспільства.

Тим не менше, марксистська філософська традиція була тільки проявом ширшої філософської традиції пошуку закономірностей та прихованого змісту історії. Ця ідея склалася ще в античну епоху, перетворившись у середньовічній філософії в ідею прогресу, яка знайшла своє завершення у німецькій класичній філософії і проявилася у XIX ст. у варіантах позитивістського, марксистського і національно-державницького історизму. Для виявлення цих етапів у розрізі даного дослідження були проаналізовані твори Аврелія Августина, Г.Т.Бокля, Г.Болінброка, Г.В.Ф.Гегеля, І.Г.Гердера, М.Г.Грушевського, М.Я.Данилевського, Ф.Енгельса, К.Каутського, Ж.Кондорсе, М.Костомарова, Н.Макіавеллі, К.Маркса, Ш.Л.Монтеск'є, А.Токвіля, О.С.Хомякова тощо. Історико-філософський огляд цих етапів міститься також у працях численних українських, російських та західних дослідників.

А.Т.Пенясу

Паралельно спробам пояснення історії у раціоналістичному руслі з античних часів бере початок самостійна група теорій, для яких характерне феноменологічне бачення історії. Головні ідеї, що об'єднують ці теорії - циклізм, інтуїтивізм та герменевтичний спосіб інтерпретації. У світовій філософській культурі ця тенденція відображена, зокрема, у творах С.Булгакова, Дж.Віко, І.Канта, Ф.Ніцше, Платона, Г.Ріккєрта, Ж-Ж.Руссо, М.Туган-Барановського, Шеллінга, Ф.Шлейєрмахера, А.Шопенгауєра. Філософській рефлексії феноменологічно-герменевтичного розуміння історії присвячені монографії та статті Р.М.Габітової, В.В.Лазарева, І.І.Немировського, Г.А.Ходжеса, Я.Г.Фогелера.

У менталітеті ХХ століття питання історичної теорії тісно переплелися з проблемами утопічності історичних теорій та їх критики. Тому для даної роботи неабияк важливим є вивчення втілення у життя марксистської теорії в її радянському варіанті, як на основі творів В.І. Леніна та радянських аналітиків лєнінського етапу розвитку марксизму - в першу чергу М.Т.Іовчука та С.Л.Тигарєнка, - так і немарксистських дослідників марксистсько-лєнінської філософії - М.Бєрдєєва, А.Мєйєра, Дж.Сіднея-Хука, А.Улама та інших.

Значний матеріал для висвітлення проблеми дають філософські розробки утопії як теоретичного і соціального явища у роботах Р.Конквєста та Є.Шацького. Втілення утопій у практику тоталітарних держав яскраво представлено у роботах Т.Арендт, М.Джиласа, Ж.Жєлєва, К.Мангєйма.

Безпосередню цінність для розгляду поставлених питань мають ідеї позитивістських та неопозитивістських філософів, які ставлять під сумнів не лише марксистську, але і будь-яку ідеологію (Р.Арон, Л.Вітгенштайн, К.Поппер). Однак з 60-х років західн.іх

соціологів та філософів характеризує поява теорій позитивістсько-технократичного чи ліберального зразка, які визнають певний позитивний зміст історії - від теорій індустріального та постіндустріального суспільства Д.Белла і У.Ростоу, до ідеї "кінця історії" Р.Фукуями. Виклад інших соціальних теорій ХХ століття і сучасної ситуації у світі з правами людини, представлений у спеціальних роботах Н.С.Автономової, В.А.Дьякова, В.Н.Іванова, К.Рутковського та багатьох інших дослідників, а також у матеріалах бюлетнів Міжнародної Амністії за 1993-1996 рр.

У практичній площині знаходиться питання історичної та гуманітарної істини. Прихильники жорсткого поділу раціональних та ірраціональних інтерпретацій історії критикують саму специфіку гуманітарних наук, наголошуючи на кількісних та соціологічних методах (А.Данто, Л.Нагель, К.Поппер, М.Уайт).

У той же час дослідження Е.Гуссерля та виділення "ідеальних типів" в історії М.Вебером заклали засади неораціоналістичних методологій, найвідомішою з яких є структуралізм, на чий основі створені популярні історіографічні школи (Е.Сестан, М.Фуко).

Антипозитивістський підхід до історичної істини був створений пізньою "філософією життя" та "філософією культури". Найближчою до них була філософська та історична школа "локальних цивілізацій" (П.А.Сорокін, А. Дж. Тойнбі, О.Шпенглер). З антипозитивізмом пов'язана розробка інтерпретаційної методології історії представників екзистенціальної філософії (А.Камю, М.Хайдеггер, К.Ясперс).

Історики - "неогегельянці" - К.Беккер, Ч.Бірд, Р.Коллінгвуд, Б.Кроче - виступили на захист історичної специфіки та суб'єктивності історичних фактів. І, нарешті, філософська герменевтика, представлена фундаментальними працями

Г.Г.Гадамера, П.Ріккорта, Ю.Хабермаса, поєднала інтерпретацію розуміння історії та традиції із потребами універсальності світобачення.

Великий матеріал стосовно еволюції філософської герменевтики, впливу її на сучасну методологію гуманітарних наук та дискусій щодо істини і методу подається у дослідженнях П.Л.Гайдено, В.І.Губмана, В.Г.Кузнєцова, В.Г.Могильницького, А.Перцева.

Аспект моралі історика, його прав на суб'єктивну інтерпретацію та обов'язок наукової чесності порушений у статтях та роботах І.Берліна, М.Блока, М.Мамардашвілі, К.Поппера. Криза морального сенсу історії у ХХ ст. споводувала не тільки розчарування, але й спроби пояснення його у термінах релігійної історіософії (К.Барт, Ж.Марітен, Г.Марсель, О.Пріцак, П.Тіліх, А.Н.Уайтхед).

Принципово гостро постає проблема відчуженості людини і розуму, людини та історії у теоретиків франкфуртської школи (Г.Адорно, Г.Маркузе, Е.Тап, Г.Хоркхаймер). Питання гуманістичних цінностей у добу постмодернізму та виведення моралі і цінностей за дужки раціональних понять піднімаються у працях Б.Беньяміна, А.Глюксманна, Ж.Дерріда, Л.Колаковського, Поля де Мена, Д.Судзукі.

Проблеми, підняті у дисертаційному дослідженні, були розглянуті у вищевказаних працях, однак усі вони залишилися дискусійними, а дискусії нерідко впираються у "мертву точку" внаслідок спроб нівелювання позицій протилежної сторони. Очевидно, є сенс у тому, щоб не ставати у всевідаючу позу, а намагатися з точки зору нашого часу і нашого місця зрозуміти увесь спектр їх взаємовідносин.

Загальною метою даного дисертаційного дослідження є аналіз проблем взаємозв'язку теоретичного та практичного в історії, спроб вирішення цієї проблеми у філософському ракурсі та розкриття її сутності в умовах сучасного наукового простору.

Реалізація цієї мети вимагала постановки та вирішення певних взаємопов'язаних завдань:

- обґрунтування необхідності аналізу історії через категорії "теоретичного" та "практичного";

- розкриття проблеми впливу соціальних теорій на історичну практику;

- з'ясування місця теорій та морального сенсу історичної практики у пошуках істини гуманітарних наук.

Особливу методологічну значимість для даного дисертаційного дослідження мали роботи ведучого представника філософської герменевтики Г.Гадамера, у працях якого найбільшу цінність для розгляду піднятих проблем мали ідеї сакральності інтерпретації, переосмислення традиції, близькості розуміння історії, релігії, філософії і мистецтва як "живого діалогу", а також концепції теоретиків "франкфуртської школи" та французької "нової філософії".

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що на засадах філософської концепції герменевтичного розуміння розкриті відозміни усвідомлення категорій теоретичного і практичного у різних історико-теоретичних концепціях, проаналізовані форми виявлення цих категорій, їх взаємозв'язок і протистояння у площині історичної практики.

Новизна конкретизується у наступних позиціях, висунутих на захист:

- встановлено, що філософська традиція марксизму радянського періоду, яка вважала історію телеологічним процесом, що втілює єдність теоретичного та практичного, може бути переосмислена на засадах іншого типу історизму - герменевтичного;

- виділено та описано два принципових підходи до взаємодії теорії і практики у сфері історії: процесуальний (намагання побудувати історичну теорію як концепцію розвитку, що раціонально визначає історичну практику) та феноменологічний (циклізм, сприйняття за допомогою "герменевтичного кола", мистецтво розуміння історичної практики незалежно від її раціонального змісту);

- виявлено спорідненість між утопіями та соціально-політичними теоріями, у центрі яких стоїть побудова історичного процесу, що проявляється в абсолютизації абстрактних сутностей або ліберальних цінностей, науки та демократії; ігноранції ірраціональних мотивів певних суспільних груп; накресленні ідеального чи раціонального плану суспільного устрою;

- з'ясовано, що так звана суб'єктивність інтерпретації є специфічною рисою методології пізнання гуманітарних наук та необхідним елементом зв'язку теоретичного і практичного в історичній науці;

- розкрита парадоксальність ціннісних аспектів історичної практики та обґрунтована їх невід'ємність від світоглядно-теоретичних засад історичних концепцій;

- на засадах логіки герменевтичного розуміння двоїстості теоретичного і практичного доведено, що зв'язок між ними в

історії здійснюється у вигляді подвійного дуалізму духовного та матеріального, теорії та життя.

Наукове та практичне значення дисертації. Результати проведеного дослідження можуть бути використані у виробленні ставлення до філософії історії в умовах теоретичного плюралізму, у розробці теоретичних і методологічних питань розуміння історії, критеріїв інтерпретації тощо. Основні положення дисертації можуть бути використані під час читання нормативних курсів та проведення семінарських занять з філософії по тематиці методології та філософії історії, теорії пізнання, проблем етики та зробити внесок у методологію наукових досліджень в галузі історії, філософії, культурології, релігієзнавства та мистецтвознавства.

Наукова апробація. Матеріали дослідження викладалися на постійнодіючому філософському семінарі "Гуманізм. Людина. Культура." (Дрогобич, 1992, 1993, 1994 рр.), Міжнародній науковій конференції "Право на життя та смертна кара" (Харків, 1994 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції "Проблеми гуманізації технічної освіти" (Вінниця, 1994 р.), міжнародній науковій конференції "Геноцид - злочин проти людства" (Москва, 1995 р.), науково-теоретичному семінарі "III наукові читання Фонду Дмитра Шелеста у Львові" (Львів, 1995 р.), міжнародній науковій конференції "Новий релігійний феномен у Східній Європі після падіння комунізму" (Краків, 1995 р.), а також на засіданнях кафедри філософії Львівського держуніверситету ім. І.Франка.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, двох розділів, поділених на шість параграфів, та заключення. До основного тексту додається список використаної літератури.

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, аналізується ступінь наукової розробки піднятих нею проблем, визначаються мета та головні завдання дослідження, розкриваються винесені на захист положення, де виявилася наукова новизна дисертації, її теоретична та практична значимість.

Перший розділ - "Процесуальний та "феноменологічний" принцип у теоретичному підході до історичного універсуму" - присвячений аналізу категорій теоретичного та практичного в історії та розкриттю двох тенденцій у європейській філософії історії до кінця XIX ст. - тенденції пошуку закономірностей історії та феноменології історії.

У першому параграфі - "Категорії теоретичного і практичного у філософській марксистській традиції радянського періоду" - розглянуто категорії, що стали підґрунтям двох складових частин марксистської філософії - діалектичного та історичного матеріалізму.

Підкреслюється, що перенісши ці категорії з гегелівської логічної системи у природу і суспільство, марксистська філософія наголосила на пріоритеті категорії практики, якій відводилося місце мети, основи та критерію усякого пізнання. Теоретичному та пізнавальному залишається загалом вторинна роль функції узагальнення та дослідження процесу зв'язку.

Основою єдності теорії і практики тут стала діалектика як переосмислена Абсолютна ідея, закономірності якої

розповсюджуються на матеріальний світ. З іншого боку, діалектика розуміється як відображення практичної діяльності, котра видозмінює світ у певному заданому напрямку. Природа діалектики визначається аналогічною практиці - тільки не індивідуальній, а всезагальній, суспільно-історичній діяльності. Отже, універсумом у марксистській традиції є детермінована історія.

Проаналізувавши функції категорій теорії і практики у марксистській філософії історії, автор відзначає, що історія не вклалася у низку суспільно-економічних формацій Маркса. Руйнація держави, заснованої на марксистській ідеології, зумовила руйнацію сталої системи категоріальних зв'язків, вироблених марксистською філософією, а дезорієнтація у світових здобутках викликала до життя інші безальтернативні теорії з претензіями на державну ідеологію та пояснення історії.

Тим не менше, автор вважає, що вихід із сучасної ментальної кризи не в тому, щоб просто відкинути марксистську традицію, а у переосмисленні проблем взаємозв'язку теорії і практики у конкретному контексті філософії історії.

У другому параграфі - "Пошук закономірностей історії" - аналізується розвиток філософії історії від історичного пояснення у античну та стародавню добу до кризи раціоналізму наприкінці XIX ст.

Автор звертається до історичного теоретизування як пошуку закономірностей історичного процесу та історичного прогресу. Ще за античних часів історики висловлювали тезу про те, що за історичними фактами сховані підземні сили, свого роду потаємне керівництво, що історія повинна відкрити регулярні, природні закони, властиві плину людських справ у часі. Християнство та

середньовічна епоха здійснили переворот у поглядах людства на історію, створивши концепцію лінійного часу та привнісши в історію ідею розвитку від падіння до спасіння. Християнський провіденціалізм визначив історію як унікальний позаособовий процес, що розвивається за певною схемою.

У XVII-XVIII ст. зміст історії почали пов'язувати із законами природи та могутністю людського розуму. Християнська ідея розвитку, втративши в очах європейського інтелігента свій есхатологічний сенс, набула раціоналістичного втілення в ідею Прогресу. Постало питання про методологію історії, яка мала йти за прикладом математики. З'явилися перші праці на тему детермінації історії природними умовами.

Німецьке Просвітництво підхопило ідею історичної детермінації, а німецька класична філософія підтвердила тотожність розуму та дійсності й намагалася поєднати теорію і практику, накреслюючи шляхи розумного устрою історії. Фіхе представив природу та історію як поле діяльності трансцендентального суб'єкту, людства, яке в процесі історії долає перешкоди, споводовані історичною необхідністю. Гердер обґрунтував тезу про єдність історичного прогресу та законів природи. Нарешті, Гегель довів, що усі ці закони засновані на логіці як сутності розуму та є універсальними для природи, мислення, держави, мистецтва та історії. Сутністю історичного руху стала самореалізація Абсолютної ідеї, а справжнім пізнанням історії - викриття внутрішнього її змісту, плану світового духу, "крокуючого по історії".

Історизм та панлогізм Гегеля немовби зачарував історичну та філософську думку XIX ст. та призвів до панування у другій половині XIX ст. кількох варіантів теорії історичного прогресу,

які, незважаючи на своє ставлення до Гегеля, визнавали його ідеї про принцип тотожності духу і світу, логічне пояснення історії та історичних закономірностей, але розходились між собою в тім, що саме лежить в основі цих закономірностей. Для позитивістів і позитивістської історіографії розвиток історії тримався на прогресі науки, законах фізики та біології. Тоді методологія історії та гуманітарних наук повністю підкорилася індуктивній схемі природничо-математичних наук, а до історії вперше почали застосовуватися кількісні та соціологічні методи. Маркс та його послідовники створили історичний матеріалізм - інакший варіант раціональної методології історії, де в основу історичного розвитку були покладені економічні відносини та месіанська роль пролетаріату. І, нарешті, національно-державницька історіографія вважала головним чинником історичного прогресу розвиток національного духу. Але усі ці теорії співпадали у глибокій впевненості, що історію можна пізнати раціонально та визначити її хід.

У третьому параграфі - "До питання становлення "феноменологічної" методології історії" - викладається система мислення, що розвивалася паралельно з історизмом. В античні часи вона проявлялася у погляді на історію як на вид мистецтва, близький до драми та трагедії, у концепції циклізму та у герменевтичному способі поводження з текстами, котрий зберіг своє значення і у пізніші епохи - Середньовіччі, добі Відродження, серед протестантських та католицьких теологів.

Починаючи з Дж.Віко, історія та філософія обґрунтовують свою самостійність, повертаючи в європейське мислення складові частини, що формували грецькі герменевтично-філологічні ідеї. Причому, якщо спорідненість з мистецтвом та мова, що потребує

розшифровки, вважалися стародавніми греками атрибутом божественного світу, Шефтсбері і Кант роблять розуміння історії невід'ємним від моралі та здорового глузду.

Кінець XVIII та все XIX століття знаменуються створенням особливої методології гуманітарних наук, де не останню скрипку грає герменевтика. Від Хладеніуса і Шеллінга до Дільтея та Ріккєрта викристалізовується поняття автономії гуманітарних наук, культурного світу, в якому історія посідає чільне місце. Базовими категоріями історичної методології виявляються інтуїтивне осяяння та поетична візія, характерні для мистецтва, підкреслюється зв'язок історії та філософії з мовою, цінностями, життям, індивідуальністю, суб'єктивним світом людини.

У період кризи раціоналізму обидва погляди на історію усвідомили свою протилежність, особливо у підході до історичної теорії і практики. Якщо історизм компонував з історичних фактів більш-менш раціоналістичний універсум, створюючи теоретичні механізми, якими можна було б цей універсум підпорядковувати, для феноменології історії теорія не займала такого важливого місця. Тут, навпаки, спостерігається довіра до історичної практики, історичної дійсності, яка вимагає не підпорядкування, а розуміння, і яку не можна охопити жодною теорією.

Історичний універсум постає тут як потік феноменів, кожен з яких має свою власну цінність, пов'язану із суб'єктивно-психологічними та абсолютними категоріями.

У фокусі **другого розділу** - "Про вузлові теоретико-методологічні проблеми в контексті історичної практики" - стоять проблеми, пов'язані зі змістом історії, історичної істини та моралі, - так як вони виглядають у XX столітті.

У першому параграфі - "Зміст історії. Утопізм та традиціоналізм" - аналізуються теорії історичного універсуму та проблеми соціальної утопії.

XX століття перевернуло догори ногами поняття теорії і практики, добра і зла, вивільнивши величезну різноманітність теоретичних напрямків. Втілення у практику деяких теорій XIX ст., які намагалися сформулювати закони історії та моделі майбутнього, надало змісту історії гостро практичного значення, однак здебільшого виявилось утопічним.

Насамперед до таких теорій автор відносить марксистську, представлену в даній роботі у розвитку від Лабріоли та Плеханова до Леніна, Троцького та Бухаріна. Підкорення філософської доктрини політичним потребам, створення теоретично обґрунтованої революційної ідеології як інструменту партії нового типу, вчення про диктатуру пролетаріату як необмеженої законами політичної влади стали особливостями ленінського варіанту марксистської теорії. Саме ця теорія та її практичні наслідки викликали хвилю критики, що поставила під сумнів ідеологію марксизму в цілому. Наприклад, К.Поппер звинуватив марксизм у надмірі непереверених постулатів, пануванні "холізму" та "історизму".

Але не тільки марксизм має риси утопії, явище утопії ширше та старіше за марксизм. Усі утопії тяжіють до насильницького розриву з дійсністю, міфології обраного шляху, нетерпимості, неврахування людської природи, непродуманих політичних експериментів.

Марксизм є лише одним з різновидів утопії політики, іншим різновидом якої може стати традиціоналізм у вигляді інтегрального націоналізму чи релігійного фундаменталізму, які

абсолютизують національну або релігійну державу, перетворюючи соціальну теорію у різновид соціально-політичної віри.

Утопічні теорії, надаючи абстрактним сутностям сакральних рис, нерідко сприяють створенню й зміцненню авторитарних або тоталітарних держав, котрі, народившись із утопічних проектів, намагаються знищити і ці утопії, і принципи існування людського суспільства. Автор побіжно розглядає типи таких держав, побудованих на раціональних та ірраціональних засадах.

Практика тоталітарних держав породила розчарування вчених у існуванні змісту історії, але одночасно викликала потребу створити його наново. Р.Мангейм та Р.Арон вбачали причини жахливих наслідків утопій в їх ідеологічності. Неопозитивізм та соціологізм ХХ ст., обґрунтувавши ідеологію демаркації наукових і ненаукових явищ, поставили традиційну історію поза межами науки. Згідно з висновками К.Поппера, історія не може бути теоретичною, а тільки прикладною наукою, якій доступна більш-менш раціональна інтерпретація.

Розвиток у післявоєнний час структурно-функціонального аналізу, соціологічних шкіл, породили системний підхід, що трактує історичний процес як організацію складних систем. Найвідомішими з них стали концепції єдиного індустріального та постіндустріального суспільства, а також теорія "реідеологізації", покликана створити справжню ідеологію на засадах науки та традиційних ліберальних цінностей.

Події кінця 80-х років немовби підтвердили слушність цього вибору, але подальший їх розвиток змушує прийти до не зовсім оптимістичних висновків. Критика утопій, теорії відкритого суспільства, стадій цивілізації, кінця історії так само містять

утопічні риси. Попри всю лабільність, їм властива утопічна ідеалізація науки, ліберальних цінностей та демократії. Автор відмічає, що у центрі утопій, їхньої критики та соціальних теорій взагалі стоїть проблема побудови історичного процесу. Дискутуючи з питань існування історичних законів чи тенденцій, необхідності тотальної чи часткової соціальної інженерії, вони завжди прив'язують зміст історії до досягнення майбутнього, розчиняючи зміст дійсної історії у процесі втілення мрії.

У другому параграфі - "Парадокси істини та методу" - досліджується проблема історичної теорії та практики у світлі складних взаємовідносин між істиною та методом гуманітарних наук.

Аналітична філософія Б.Рассела, Вітгенштейна etc зайняли стосовно історичної істини раціоналістично-сциентистську позицію: історичної істини немає, а історик повинен займатися тільки описом фактів. Щоправда, Поппер, Нагель, Гемпель виступили прихильниками історичного пояснення, заснованого на соціологічному, біхевіористському чи іншому науковому методі. Ці засади підхопила позитивістська історіографія, котра вважає нарратив єдиною правомірною формою історіописання, а узагальнення історичного знання віддає соціології.

Іншим видом раціоналістичного підходу до історії стало не підкорення гуманітарних наук природничо-математичним, а "примирення" їх. Підвалини його були закладені дослідженнями Е.Гуссерля та М.Вебера, які намагалися віднайти важливіші та логічно первинніші за факти структури. Наступним етапом було виникнення структуралістської методології інтерпретації знакових систем, яка "змінити увесь красвид гуманітарних наук". Стосовно історії тут використовувалося моделювання певних часових

прошарків з розшифровкою їх соціальних структур, чинників стабільності та дисгармонії шляхом аналізу статистичних даних за допомогою комп'ютерів. Це створило "нову історичну науку", класичним прикладом якої є французька школа "Анналів".

Однак зближення історії з математичними науками не позбавило її суб'єктивності, а висновки постпозитивістів та постструктуралістів про історичність та вичерпаність розуму поставили під сумнів критерії раціоналізму. Посилення нерациональних аспектів історичної методології, обґрунтоване тим же Гуссерлем, А.Бергсоном, а також розробками "філософії культури", сформувало специфічний тип розуміння історичної істини.

Теорії локальних цивілізацій, які вплинули навіть на деякі висновки У.Еко, вбачали історичну істину у неповторності кожного культурного феномену та багатоманітності історичних шляхів. Цю неповторність переосмислила інтерпретаційна методологія історії, що вперше заявила про себе у роботах К.Ясперса та М.Хайдеггера. Для них історична істина виходить за межі раціонально пізнаваного буття та відкривається безпосередньо; згідно з Ясперсом - у процесі філософської віри, охарактеризованому як стан комунікації з історичною дійсністю. Хайдеггер "оживляє" історичне знання, повертаючись до методики герменевтичного кола, яке розкриває не зміст світу, а структуру Буття.

З екзистенційною критикою історичного розуму солідаризується неогегельянство Б.Кроче та Р.Коллінгвуда, наполягаючи на нерозривності історії та сучасності. Коллінгвуд відстоював автономію історії від природи. Специфіка історичної науки та історичної істини полягає в одночасності суб'єктивного

та об'єктивного в історичній інтерпретації; це не недолік, а особливість її.

Історична герменевтика Коллінгвуда та герменевтика мови Хайдеггера допомогли реформувати філософську герменевтику, а праці Г-Г. Гадамера та інших вчених перетворили її у 60-70-х роках на філософію, що пояснює зміст життя, мистецтва та історії.

Підсумовуючи та переосмислюючи своїх попередників, Гадамер розглядає такі складові розуміння історії, як традиція, мова і гра, наголошуючи на напруженості між істиною гуманітарних та мегодом природничо-математичних наук, висуває тезу про історичну інтерпретацію як гру та науку одночасно та трактує герменевтичне коло, як діалог двох суб'єктів, "гру між рухом традиції та рухом інтерпретатора".

У 70-80-х рр. з'явилися спроби поєднання позитивістського опису та пояснення, кількісно-статистичного аналізу та герменевтичного розуміння, однак напруженість між ними не втрачає актуальності, корінячись у площині моралі.

У третьому параграфі - "Мораль історії та гуманістичні цінності в умовах ситуації постмодернізму" - розкривається парадоксальність поняття "мораль історії" на тлі сучасної дійсності.

Епоха усвідомлення кризи у сфері моралі тільки збільшила кількість моральних проблем, і це поставило мораль в унікальне становище посеред історико-філософських суперечок. В історичному контексті головний антагонізм спостерігається тут між прихильниками автономності та імманентності моралі в історії, а у культурологічному контексті він постає як питання традиційних та нетрадиційних інтерпретацій (Еко-Дерріда).

Автор робить спробу розглянути різні аспекти цієї проблеми. В першу чергу, мораль історії можна тлумачити як можливий тип поведінки самого історика щодо досліджуваних ним подій. Тут ставиться під сумнів однозначність термінів "історична безсторонність" та об'єктивність, які суперечать сутності історії як гуманітарної науки, де суб'єкт має справу з іншими суб'єктами. Автор визначає два типи суб'єктивності або упередженості - кон'юнктурна упередженість, породжена ідеологічними засадами та упередженість, як елемент пізнання, невід'ємний від особистої чесності.

Автор також піднімає проблему оцінки історичних подій та феноменів, солідаризуючись з тими, хто вважає завданням історика не винесення вироку, а проведення слідства та розуміння, тому що жоден суб'єкт не має абсолютних моральних критеріїв, достатніх для вироку.

Однак найскладнішою виглядає проблема морального змісту історії. Чільне місце у розважаннях на цю тему займає сучасна релігійна, особливо християнська історіософія, але її намагання надати абсолютне підґрунтя моральному сенсу історії виглядають все проблематичніше, оскільки трактовка історії як чогось виключно людського є напіввизнанням безглуздості світської історії як такої.

Найцікавішими, хоча і до певної міри провокаційними є, на думку автора, концепції "франкфуртської школи" та французької "нової філософії", які протиставляють історію і мораль, вважаючи головним чинником аморальності історії "репресивність Розуму" та "патологію Влади".

Основним мотивом протистояння науково-світоглядних парадигм у сфері моралі є питання існування чи неіснування

гуманістичних цінностей, поза якими історична практика перетворюється у криваву бойню. Питання це загострюється наявністю у світі культури ситуації постмодернізму, коротко охарактеризованої автором з філософської точки зору. Висловлюється думка про те, що конфліктуючі сторони завжди прямо чи приховано виступають з морально-етичних позицій. Розглядаючи розмиття та дегуманізацію поняття "цінність" з одного боку та небезпеку повного нігілізму з другого, автор вбачає промінь надії у розумінні - грі історика з минулим, яке охоплює цінність кожної події зокрема та моральну відкритість історії взагалі. Підкреслюється амбівалентність цінності як схематизованої та абстрагованої норми і одночасно живого стимулу людської поведінки, котрий знаходиться в одному вимірі і з гуманітарними істилами, гуманістичними традиціями, плюралізмом світобачень.

Всезагальність мовних символів, через які розуміються теорія, практика та мораль історії, позбавляє цінності зайвої раціоналізації та надає їм як загальнолюдського, так і екзистенційно-релігійного значення. Мораль виявляється в історії через діалектику єдності та протистояння історії і моралі, які мають спільне джерело, котре, однак, не виключає невблаганної трагічності історичного буття...

У заключенні підбиваються підсумки дисергаційної роботи, де автор приходять до висновків про те, що на проблему взаємозв'язку теорії і практики накладається багатифакторність мотивації поведінки людей. Детермінація історичного буття призводить до розриву з практикою і навпаки, багатоманітність історичних теорій є свого роду практичним осяненням історії.

Форми взаємозв'язку теоретичного і практичного в історії конкретизуються у вигляді подвійного дуалізму духу і матерії, теорії і життя, які охоплюють різноманітні варіанти єдності і протилежності теоретичного та практичного в історичному світі.

Окреслюється також коло питань, які могли б стати джерелом подальших досліджень, а саме: історичність раціональності; принцип примусовості етики та істини і його сумісність з ігровим принципом; критерії обмеження інтерпретацій, особистість та її потенція супротиву злу в історичному та суспільному соціумі.

**ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНИЙ
У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:**

1. Теоретичне і практичне в історичному процесі: спроба вирішення проблеми взаємозв'язку. Депоновано: ІІШІОН АН за №1780 - УК 93 20.08.93. 27 стор.

2. Деякі філософсько-теоретичні проблеми історичних досліджень на Україні //Проблеми державності та національно-культурне відродження України. Вісник Львівського ун-ту. ВВип.31.-Львів: Світ, 1993. Стор. 26-31.

3. Гуманістичні цінності у ситуації постмодернізму //Гуманізм і людина в контексті культури. М-ли людинознавчих читань. Вип.1. Кн.1. Гуманістичні цінності та духовне відродження.- Дрогобич, 1995. Стор. 17-26.

4. Специфіка гуманітарного пізнання і поворот до суб'єктивності інтерпретації //Мистецтво та проблеми інтерпретації культурних феноменів. М-ли ІV наукових читань фонду ім.Дм.Шелеста у Львові.- Львів: Інтеграл, 1995. Стор. 3-9.

5. Людина та мораль на теренах історії //Гуманізм і духовність у контексті культури. Кн.1. Духовність у гуманістичних баченнях творчості.- Дрогобич, 1995. Стор. 147-154.

АННОТАЦИЯ

Дульнева Н.В. Взаимосвязь теоретического и практического в истории (в проблематике её смысла и методологии).

Диссертация на соискание учёной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03.- Социальная философия и философия истории. Львовский государственный университет им.Ив.Франка. Львов, 1997.

Диссертацией является рукопись, в которой произведено философское исследование процессов видоизменения осознания категорий теоретического и практического в различных историко-теоретических концепциях, проанализированы формы их связи и противоположности в плоскости исторической практики.

В работе конкретизируется единство и противоположность теоретического и практического в истории в виде двойного дуализма духовного и материального, теории и жизни.

ANNOTATION

Dulneva N.V. Interlinks between theoretical and practical in the history (within the problems of its sense and methodology).

The dissertation thesis for Candidate of Science degree in philosophy, speciality 09.00.03.- Social Philosophy and Philosophy of History. Lviv Ivan Franko State University, 1997.

The dissertation is a typescript in which a philosophical investigation of processes of development of awareness of categories of theoretical and practical in different historical and theoretical conceptions had been carried out; the analysis of their links and contrariety in the field of historical practice had been provided.

The unity and contrariety between theoretical and practical in the history are concretized in the form of dual dualism of the Spirit and the Life, the Theory and the Matter in this work.

Ключові слова: теоретичне, практичне, методологія історії, зміст історії, історична істина, історична мораль, гуманітарні науки, гуманістичні цінності, герменевтичне розуміння, суб'єктивність інтерпретації.

Key Words: theoretical, practical, methodology of history, sense of history, historical truth, moral of history, humanitarian sciences, humanistic values, hermeneutical understanding, subjectivity of interpretation.

Підписано до друку 7.05.97р. Формат 60x84/16.
Об'єм Ідрук.лист. Зам.219. Тир.100.Безплатно.
Львів. Личаківська, 3. Друкарня УАД ім.Ів.Федорова.

11200/11

AB 37.873

AB 37.873